

Sygn. akt II CSKP 179/22

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 24 lutego 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Ewa Stefańska (przewodniczący)

SSN Jacek Grela (sprawozdawca)

SSN Beata Janiszewska

w sprawie z powództwa W. W.

przeciwko N. S.A. w W.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym

w Izbie Cywilnej w dniu 24 lutego 2022 r.,

skargi kasacyjnej strony pozwanej od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)

z dnia 3 lipca 2019 r., sygn. akt I ACa (...),

**uchyla zaskarżony wyrok w całości i przekazuje sprawę
Sądowi Apelacyjnemu w (...) do ponownego rozpoznania i
rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Powód W. W. wniósł o zasądzenie od pozwanego N. Spółki Akcyjnej w W. kwoty 80 000 zł z ustawowymi odsetkami od 21 października 2013 r., a w toku procesu rozszerzył żądanie pozwu do 500 000 zł.

Wyrokiem z 13 września 2016 r. Sąd Okręgowy w K. oddalił powództwo.

Wyrokiem z 9 sierpnia 2017 r. Sąd Apelacyjny w (...) zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że uwzględnił rozszerzone powództwo.

Na skutek skargi kasacyjnej pozwanego Sąd Najwyższy wyrokiem z 31 stycznia 2019 r. uchylił wyrok Sądu Apelacyjnego i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania oraz rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Wyrokiem z 3 lipca 2019 r. Sąd Apelacyjny w (...) zmienił wyrok Sądu Okręgowego w ten sposób, że zasądził od pozwanego na rzecz powoda kwotę 500 000 zł z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od 21 października 2013 r.

Sąd drugiej instancji ustalił, że powód jest uposażony z polisy ubezpieczeniowej syna M. W. z 30 kwietnia 2013 r., nr (...), która obejmowała ubezpieczenie na wypadek śmierci wskutek nieszczęśliwego wypadku.

Suma ubezpieczenia wynosiła 500 000 zł. Artykuł 8 lit. c tzw. umowy dodatkowej zawartej przez zmarłego i pozwanego wyłączał odpowiedzialność pozwanego, jeżeli nieszczęśliwy wypadek, w wyniku którego ubezpieczony zmarł, został spowodowany lub miał miejsce w następstwie prowadzenia pojazdu mechanicznego lub innego środka transportu przez ubezpieczonego bez uprawnień.

Ubezpieczony M. W. zginął 28 sierpnia 2013 r. w wypadku drogowym, do którego doszło wskutek najechania na głębokie koleiny w nawierzchni drogi w trakcie wykonywania manewru zmiany pasa ruchu, w wyniku czego ubezpieczony utracił panowanie nad kierowanym pojazdem. Miejsce, w którym powstały koleiny, nie było oznakowane. Pojazd, którym poruszał się ubezpieczony był zarejestrowany jako motocykl. M. W. nie posiadał prawa jazdy kategorii A, odbył jedynie kurs na prawo jazdy tej kategorii. Posiadał prawo jazdy kategorii B.

Sąd Apelacyjny stwierdził, że ustalenie, iż ubezpieczony prowadził w czasie zdarzenia pojazd bez wymaganych uprawnień do jego prowadzenia, także w świetle opinii biegłego sądowego A. S., jest prawidłowe. Zatem ubezpieczony, nie mając prawa jazdy wymaganego do prowadzenia motocykla (kategorii A), z formalnego punktu widzenia nie posiadał uprawnień do prowadzenia pojazdu,

którym się poruszał. Miał on tego świadomość, ponieważ w przeciwnym razie nie odbyłby kursu na prawo jazdy kategorii A.

Sąd Apelacyjny podkreślił, za Sądem Najwyższym, że z literalnego brzmienia art. 8 lit. c umowy dodatkowej nie da się wyprowadzić wniosku, iż do wyłączenia obowiązku świadczenia po stronie ubezpieczyciela - jeśli wypadek, w wyniku którego zmarł ubezpieczony, miał miejsce w następstwie prowadzenia pojazdu mechanicznego przez ubezpieczonego, który nie był do tego uprawniony - niezbędne jest stwierdzenie istnienia związku przyczynowego pomiędzy wypadkiem a brakiem uprawnień do kierowania pojazdem przez ubezpieczonego. W art. 8 lit. c umowy dodatkowej został zdefiniowany „nieszczęśliwy wypadek”, w którym zginął ubezpieczony, za który ubezpieczyciel nie wypłaci sumy ubezpieczenia. Użyte w jego treści określenie „w następstwie” oznacza skutek, konsekwencję zachowania ubezpieczonego polegającego na prowadzeniu przez niego pojazdu bez względu na to, czy zachowanie to doprowadziło do nieszczęśliwego wypadku. Wypadek musiał być zatem następstwem prowadzenia pojazdu, a nie następstwem braku uprawnień do jego prowadzenia. Posiadanie uprawnień do kierowania pojazdem sprowadza się jedynie do spełnienia formalnego warunku dysponowania prawem jazdy odpowiedniej kategorii (art. 3 ust. 1 lit a ustawy z 5 stycznia 2011 r. o kierujących pojazdami Dz. U. z 2011 r., Nr 30, poz. 151 ze zm.). Z drugiej strony, trudno wyobrazić sobie w jakich okolicznościach nieszczęśliwy wypadek mógłby być następstwem braku uprawnień do kierowania pojazdem, skoro samo posiadanie uprawnień nie chroni przed samym wypadkiem, jak i przed jego skutkami.

W ocenie Sądu Apelacyjnego pomocna może być jedynie wykładnia celowościowa, do której nawiązuje art. 65 § 2 k.c. Zawarta w tej sprawie umowa ubezpieczenia na życie już w jej preambule przewiduje, że w przypadku śmierci pozwany wypłaci całą sumę ubezpieczenia. W art. 8 pkt 4 i 5 warunków umowy podstawowej przewidziano, że uposażony nabywa prawo do pieniędzy z chwilą śmierci ubezpieczonego, a pozwany wypłaci sumę ubezpieczenia obowiązującą w dniu śmierci ubezpieczonego. Te same postanowienia zawarte są w art. 4 umowy dodatkowej - śmierć wskutek wypadku komunikacyjnego. Dokonując zatem wykładni celowościowej w zakresie podstaw wypłaty sumy ubezpieczenia, nie ulega

wątpliwości, że pozwany zobowiązał się do wypłaty sumy ubezpieczenia uposażonemu w razie śmierci ubezpieczonego wskutek nieszczęśliwego wypadku.

Zdaniem Sądu drugiej instancji nie można uznać, że literalna wykładnia postanowienia zawartego w art. 8 lit. c tej umowy prowadzi do wniosku, iż do wyłączenia obowiązku świadczenia po stronie ubezpieczyciela - jeśli wypadek, w wyniku którego zmarł ubezpieczony miał miejsce w następstwie prowadzenia pojazdu mechanicznego przez ubezpieczonego, który nie był do tego uprawniony - niezbędne jest stwierdzenie istnienia związku przyczynowego pomiędzy wypadkiem, a brakiem uprawnień do kierowania pojazdem przez ubezpieczonego.

W ocenie Sądu Apelacyjnego zarzut naruszenia art. 385¹ § 1 k.c. zasługiwał na uwzględnienie, przy czym obok wymienionego przepisu należy dodać jeszcze art. 385³ pkt 1 k.c. Wymienione przepisy dają podstawę do stwierdzenia, że art. 8 lit. c umowy dodatkowej zawiera niedozwolone postanowienie umowne, które nie wiąże powoda - uposażonego, wywodzącego swe prawa od ubezpieczonego konsumenta. Nie ma wątpliwości, że to nie brak umiejętności (których potwierdzeniem byłoby posiadanie przez ubezpieczonego prawa jazdy kategorii A), lecz koleiny na drodze były wyłączną przyczyną śmierci syna powoda. Dlatego uznać należy, że art. 8 lit. c umowy dodatkowej rażąco narusza interesy uposażonego, w rozumieniu art. 385¹ § 1 k.c. i nie ma dla niego charakteru wiążącego, a co za tym idzie, brak jest podstaw do wyłączenia odpowiedzialności strony pozwanej.

Sąd drugiej instancji wskazał, że odsetki zostały zasądzone na podstawie art. 817 § 3 k.c. w związku z art. 13 pkt 8 ogólnych warunków ubezpieczenia, zgodnie z którymi, wypłata świadczenia powinna nastąpić nie później niż w terminie 20 dni po otrzymaniu przez ubezpieczyciela zawiadomienia o zajściu zdarzenia ubezpieczeniowego (powód zgłosił zdarzenie pozwanemu 30 września 2013 r.).

Powyższe orzeczenie zaskarżył skargą kasacyjną pozwany, zarzucając:

1. naruszenie prawa materialnego, tj. art. 385¹ § 1 w zw. z art. 385³ pkt 1 w zw. z art. 22¹ k.c., przez ich niewłaściwe zastosowanie, a skutkiem tego wadliwe uznanie, że ustalony w sprawie stan faktyczny odpowiada hipotezie art. 385¹ § 1 w zw. z art. 385³ pkt 1 k.c. w sytuacji, w której w sporze pomiędzy powodem,

będącym uprawnionym do otrzymania sumy ubezpieczenia w razie śmierci ubezpieczonego (art. 831 § 1 k.c.) wskutek nieszczęśliwego wypadku, a ubezpieczycielem, Sąd Apelacyjny nie był uprawniony do przeprowadzenia incydentalnej kontroli postanowienia art. 8 lit. c umowy dodatkowej, ponieważ uposażony nie jest konsumentem zawierającym umowę z przedsiębiorcą;

2. naruszenie prawa materialnego, tj. art. 385¹ § 1 w zw. z art. 385³ pkt 1 k.c. przez ich niewłaściwe zastosowanie i przyjęcie, że wyłączenie odpowiedzialności pozwanego zawarte w art. 8 lit. c umowy dodatkowej jest niedozwolonym postanowieniem umownym w sytuacji, w której postanowienie to nie pozostaje w sprzeczności z kryteriami określonymi w art. 385¹ § 1 k.c., a dodatkowo dotyczy głównego świadczenia stron i zostało sformułowane w sposób jednoznaczny;

3. naruszenie prawa materialnego, tj. art. 385¹ § 1 k.c. przez jego błędną wykładnię, a skutkiem tego niewłaściwe odczytanie przez Sąd Apelacyjny treści tego przepisu i niedokonanie kontroli art. 8 lit. c umowy dodatkowej, pod kątem ustalenia czy treść inkryminowanego postanowienia pozostaje w sprzeczności z kryteriami określonymi w tym przepisie;

4. naruszenie prawa materialnego, tj. art. 65 § 2 k.c. w zw. z art. 8 lit. c umowy dodatkowej przez jego błędną wykładnię i ustalenie, że literalna wykładnia tego postanowienia nie daje jednoznacznych rezultatów;

5. naruszenie prawa materialnego, tj. art. 805 § 1 k.c. przez jego niewłaściwe zastosowanie w zw. z art. 805 § 2 pkt. 2 k.c., a skutkiem tego zasądzenie od pozwanego na rzecz powoda sumy pieniężnej zastrzeżonej na wypadek śmierci ubezpieczonego wskutek zajścia przewidzianego w umowie dodatkowej nieszczęśliwego wypadku, pomimo tego że do śmiertelnego wypadku M. W. doszło w okolicznościach zwalniających pozwanego z obowiązku wypłaty sumy ubezpieczenia stosownie do art. 8 lit. c umowy dodatkowej;

6. naruszenie prawa materialnego, tj. art. 481 § 2 k.c. (w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2016 roku), przez jego niewłaściwe zastosowanie i art. 359 § 2 k.c. przez jego niezastosowanie;

7. naruszenie przepisów postępowania, tj. art. 328 § 2 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c., polegające na ograniczeniu się przez Sąd Apelacyjny do przytoczenia

przepisów prawa i niewyjaśnieniu podstawy prawnej rozstrzygnięcia, a także na niedokonaniu analizy ustalonego w sprawie stanu faktycznego z punktu widzenia zastosowanych przepisów, co miało istotny wpływ na wynik sprawy;

8. naruszenie przepisów postępowania, tj. art. 321 § 1 w zw. z art. 187 § 1 pkt 1 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c., co polegało na zasądzeniu przez Sąd Apelacyjny odsetek ustawowych za opóźnienie od 21 października 2013 r.

We wnioskach pozwany domagał się uchylenia zaskarżonego wyroku w całości i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania; ewentualnie uchylenia zaskarżonego wyroku oraz jego zmiany przez oddalenie apelacji powoda w całości.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna zasługiwała na uwzględnienie.

Skarżący zarzucił m.in. naruszenie art. 328 § 2 k.p.c. w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. Zgodnie z art. 328 § 2 k.p.c., w brzmieniu sprzed nowelizacji, która weszła w życie 7 listopada 2019 r. na podstawie przepisów ustawy z 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2019 r., poz. 1469) - uzasadnienie wyroku powinno zawierać wskazanie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, a mianowicie: ustalenie faktów, które sąd uznał za udowodnione, dowodów, na których się oparł, i przyczyn, dla których innym dowodom odmówił wiarygodności i mocy dowodowej, oraz wyjaśnienie podstawy prawnej wyroku z przytoczeniem przepisów prawa.

Na kanwie powyższego rozwiązania w judykaturze wskazywano, że zarzut naruszenia art. 328 § 2 k.p.c. tylko wyjątkowo może wypełniać podstawę kasacyjną przewidzianą w art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. Ma to miejsce wówczas, gdy skutek uchybienia konkretnym wymaganiom stawianym treści uzasadnienia wyroku zaskarżone orzeczenie nie poddaje się kontroli kasacyjnej, gdyż jego motywy nie pozwalają na zorientowanie się w przyczynach natury faktycznej i prawnej, które legły u podstaw określonego rozstrzygnięcia (por. np. niepublikowane wyroki Sądu Najwyższego: z 2 czerwca 2011 r., I CSK 581/10; z 16 listopada 2011 r., V CSK 527/10; z 24 stycznia 2019 r., II CSK 755/17; z 24 września 2020 r., IV CSK 32/19).

W przedmiotowej sprawie nie występuje sytuacja uniemożliwiająca prześledzenie toku rozumowania Sądu drugiej instancji. Wręcz przeciwnie, sporządzone uzasadnienie dało podstawę do dokonania pełnej oceny zasadności zarzutów kasacyjnych.

Sąd Najwyższy w wyroku z 31 stycznia 2019 r. (V CSK 623/17, niepubl.), wydanym w toku rozpoznawania niniejszej sprawy, w istocie przesądził, że wykładnia art. 8 lit c umowy dodatkowej nie pozostawia wątpliwości. Wynika z niej - kierując się regułami zawartymi w art. 65 § 1 i 2 k.c. - że strony wyłączyły odpowiedzialność pozwanego w sytuacji, gdy wypadek, w wyniku którego ubezpieczony zmarł, miał miejsce w następstwie prowadzenia przez niego pojazdu bez wymaganych uprawnień. Jednocześnie Sąd wykluczył, aby niezbędne było ustalenie w takiej sytuacji związku przyczynowego pomiędzy wypadkiem a brakiem tych uprawnień.

W rezultacie pozostała do rozważenia *de facto* kwestia ewentualnej abuzywności tego postanowienia umownego, zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego, zawartą w uzasadnieniu powyższego wyroku.

Sąd *ad quem* po dokonaniu analizy okoliczności sprawy doszedł do wniosku, że art. 8 lit. c umowy dodatkowej zawiera niedozwolone postanowienie umowne, w rozumieniu art. 385¹ § 1 k.c. i art. 385³ pkt 1 k.c. W istocie, Sąd drugiej instancji dokonał takiej oceny w drodze swoistej komparatystyki, ponieważ w podjętych rozważaniach odwołał się do innych orzeczeń, w których uznano dane postanowienia umowne za abuzywne. Punktem wyjścia było spostrzeżenie, że w analizowanych sprawach - podobnie jak w niniejszej - brak było związku przyczynowego pomiędzy okolicznościami statuującymi wyłączenie odpowiedzialności ubezpieczyciela a zdarzeniami prowadzącymi do powstania szkody.

Tymczasem, ustawodawca wymienia w art. 385¹ § 1 k.c. przesłanki uznania danego postanowienia za niedozwolone, a mianowicie: dane postanowienie umowne jest „nieuzgodnione indywidualnie”; kształtuje prawa i obowiązki konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy. Zastrzeżono przy tym, że postanowienia określające główne świadczenia

stron, takie jak cena lub wynagrodzenie, mogą zostać uznane za niedozwolone postanowienia umowne tylko wówczas, gdy nie zostały sformułowane w sposób jednoznaczny.

Wszystkie, wskazane przesłanki - przy uwzględnieniu również pozostałych paragrafów art. 385¹ i treści art. 385² k.c. - wymagają zbadania, a tego Sąd Apelacyjny zaniechał. Okoliczność ta stanowiła wystarczającą przyczynę uwzględnienia skargi kasacyjnej.

Tym niemniej, należy zwrócić uwagę na jeszcze dwa zagadnienia.

Po pierwsze, odwołując się do konstytucyjnej zasady ochrony konsumenta (art. 76 Konstytucji RP), Sąd Najwyższy uznał, że status konsumenta na gruncie art. 22¹ k.c. przysługuje również osobom ubezpieczonym na podstawie zawartej na ich rzecz umowy ubezpieczenia osobowego. Zgodnie z art. 829 § 2 k.c. skuteczność zawartej na cudzy rachunek umowy ubezpieczenia zależy od zgody ubezpieczonego na objęcie go ochroną ubezpieczeniową. Udzieloną przez ubezpieczonego zgodę należy traktować jako oświadczenie woli, które współkształtuje treść zawartego przez osoby trzecie stosunku ubezpieczeniowego. Wyrażenie zgody jest więc jednostronną czynnością prawną dokonaną przez ubezpieczonego, co jest wystarczające w świetle art. 22¹ k.c. dla uznania ubezpieczonego będącego osobą fizyczną za konsumenta. Jeżeli umowa na rzecz ubezpieczonego zawarta została pomiędzy dwoma przedsiębiorcami, nie ma znaczenia, któremu z nich zostanie złożone przez ubezpieczonego oświadczenie woli (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z 16 kwietnia 2015 r., III SK 42/14, niepubl. I z 17 grudnia 2015 r., V CSK 234/15, niepubl.). Dodać należy, że przedmiotem powyższych spraw były umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek zawierane pomiędzy zakładem ubezpieczeń a bankiem w ramach tzw. *bancassurance*. W ramach tych umów bank, występujący formalnie w roli ubezpieczającego, prowadził za wynagrodzeniem, w istocie prowizyjnym, działalność akwizycyjną na rzecz ubezpieczającego, zaś ekonomiczny ciężar opłacania składek w całości obciążał ubezpieczonego. W tych okolicznościach wykładnia funkcjonalna odwołująca się do zasad wynikających z art. 76 Konstytucji RP nakazywała zapewnienie ubezpieczonemu takiej samej ochrony, jaka przysługiwałaby

konsumentowi będącemu stroną umowy ubezpieczeniowej (tak Sąd Najwyższy w wyroku z 12 stycznia 2018 r., II CSK 222/17, OSNC-ZD 2018/D, poz. 67, z glosą M. Orlickiego, Prawo Asekuracyjne 2018/2, s. 94) - por. J. Sadowski [w:] Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 1 (art. 1-55⁴), red. J. Gudowski, Warszawa 2021, teza 29 do art. 22¹.

W rezultacie nie powinno być wątpliwości, że postanowienie umowne zawarte w art. 8 lit c umowy dodatkowej może podlegać ocenie na podstawie art. 385¹ i nast. k.c. ze względu fakt, iż zarówno zmarły M. W., jak i powód posiadają status konsumenta.

Po drugie, w okolicznościach rozpoznawanej sprawy należy zwrócić uwagę na to, że przedmiotowa umowa miała charakter ubezpieczenia dobrowolnego. W takiej sytuacji, strony mają prawo kształtować poszczególne postanowienia umowne bardziej elastycznie. W tym miejscu należy nawiązać do znanej prawu ubezpieczeniowemu instytucji regresu nietypowego (niewłaściwego, szczególnego), kierowanego do drugiej strony stosunku ubezpieczeniowego. Co istotne, z regresem nietypowym mamy do czynienia na płaszczyźnie ubezpieczeń obowiązkowych. Zgodnie bowiem z art. 43 ustawy z 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (tekst jednolity Dz. U. z 2021 r., poz. 854 ze zm.) zakładowi ubezpieczeń oraz Ubezpieczeniowemu Funduszowi Gwarancyjnemu, w przypadkach określonych w art. 98 ust. 2 pkt 1, przysługuje we wskazanych sytuacjach prawo dochodzenia od kierującego pojazdem mechanicznym zwrotu wypłaconego z tytułu ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych odszkodowania. Można zatem wskazać - stosując wnioskowanie *a fortiori* - że jeżeli przykłady regresu nietypowego odnajdujemy w obrębie ubezpieczeń obowiązkowych, to tym bardziej w ubezpieczeniach dobrowolnych strony mogą uzależnić przysługiwanie roszczenia o wypłatę sumy ubezpieczenia od faktu posiadania uprawnień do kierowania pojazdem.

Na koniec zgodzić się należy ze skarżącym, że Sąd drugiej instancji błędnie rozstrzygnął o roszczeniu odsetkowym. Powód domagał się odsetek ustawowych, tymczasem Sąd Apelacyjny zasądził odsetki ustawowe za opóźnienie, co więcej

od 21 października 2013 r. W rezultacie została pominięta tu cezura wyznaczona datą 1 stycznia 2016 r., w związku z wejściem w życie ustawy z 9 października 2015 r. o zmianie ustawy o terminach zapłaty w transakcjach handlowych, ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2015 r., poz. 1830).

W tym stanie rzeczy orzeczono, jak w sentencji, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 i art. 108 § 2 w zw. z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c.